

3. Baskı

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ

Demokratik Vatandaşlık Eğitimi

Editör: Cemil Öztürk

İsmail Acun
Hamza Akengin
Bahri Ata
Z. Nurdan Baysal
İsmail H. Demircioğlu
Ahmet Doğanay
Mehmet Gültekin
Yücel Kabapınar
Tuğba Yanpar
Şefik Yaşar
Selma Yel
Kaya Yılmaz

 PEGEM
AKADEMİ

Editör: Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ

ISBN 978-605-5885-61-8

Kitapta yer alan bölümlerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2012, Pegem Akademi

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları

Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti'ye aittir.

Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.

Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında

yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları

satın almamasını diliyoruz.

1. Baskı: Şubat 2009

3. Baskı: Şubat 2012

Dizgi-Grafik Tasarım: Gürsel Avcı

Kapak Tasarımı: Gürsel Avcı

Baskı: Cantekin Matbaası

(Ankara-0312-3843435)

Yayınevi Sertifika No: 14749

Matbaa Sertifika No: 15372

YAYINEVİ

adakale sokak 4/1 yenişehir-ankara

tel: +90 312 4306750-51 (pbx)

belgeç: +90 312 4354460

gsm: 0506 3451936 - 0541 9104545 - 0533 2055230

e-ileti: pegem@pegem.net

DAĞITIM

sağlık sokak 17/a yenişehir-ankara

tel: +90 312 4345408 - +90 312 4345424

belgeç: +90 312 4313738

gsm: 0506 3451937 - 0541 4345424 - 0533 2055231

e-ileti: siparis@pegem.net

YAZIŞMA

p.k.175 06442 yenişehir-ankara

internet: **PEGEM.NET**

ÖN SÖZ

XX. yüzyıl sona ererken, Bilişim Devrimi olarak adlandırılan bilgi üretimi ve ediniminde kaydedilen baş döndürücü gelişmeler ile Soğuk Savaşın bitişiyle başlayan Üçüncü Küreselleşme Dalgası, işlevsiz hale getirdiği Sanayi Devrimi sonrasının eğitime dair paradigmalarını yerle bir etmiş; bunların yerini yenilerinin almasına neden olmuştur. Bu tarihsel kırılmanın en önemli boyutunu öğretmen merkezli davranışçı öğretim kuramından öğrenci merkezli yapılandırmacı öğrenme kuramına geçiş oluşturmaktadır. Bu değişme dünyada sosyal bilgiler öğretimi de yeniden yapılanmaya zorlamıştır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde bu alanı yönlendiren en etkili kurum olan Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi [NCSS], 1997 yılında, ülkeyi XXI. yüzyıla taşıyacak sosyal bilgiler öğretiminin her şeyden önce yapılandırmacı öğrenme kuramına dayanması gerektiğini vurgulamıştır. Aynı zamanda NCSS, sosyal bilgiler öğretiminin yapılandırmacılıktan başka etkin öğretim ilkelerine (anlamlılık, bütünlükçülük, değerlere dayalılık, meydan okuma ve aktif öğrenme) göre tasarılmasını öngörmüştür. Bu dönüşümün yansımalarını eğitim reformu yapan pek çok ülkenin programlarında ve ders kitaplarında da görmek mümkündür.

Tanzimat'tan beri Batıda meydana gelen eğitim hareketlerini yakından izlemeye çalışan Türkiye, 1990'lı yıllardan itibaren, çağdaş gelişmelerin ışığında tüm öğretim programlarını güncelleme sürecine girmiştir. Bu çalışmalar ürünü 2005 yılında vermiş; hazırlanan yeni programlar kademeli olarak yürürlüğe konmaya başlanmıştır. Yeni sosyal bilgiler öğretim programına önemli özelliği yapılandırmacılık kuramına dayanmasıdır. Bir diğer temel özelliği ise söz konusu etkin öğretim ilkelerinin yaşama geçirilmesini amaçlamasıdır. Yeni programların bu temel nitelikleri, ülkemizde geçmişten bugüne süre gelen gelenekselleşmiş öğretmen merkezli / ürün odaklı sosyal bilgiler öğretiminin yerine öğrenci merkezli / süreç odaklı öğretim öğrenme uygulamalarına geçilmesini zorunlu kılmaktadır. Fakat hemen belirtelim ki, yeni programları uygularken dünyadaki genel eğilime paralel olarak, davranışçılığı büsbütün göz ardı etmek yerine, eklektik bir yaklaşımla, her iki kuramı da etkili bir biçimde kullanmak daha doğru görünmektedir.

Herhangi bir yeni programın başarıya ulaşması, her şeyden önce, onu uygulayacak öğretmenlerin gerekli motivasyon, bilgi ve beceriye sahip olmasına bağlıdır. Elinizdeki kitap, yeni programları etkin bir biçimde uygulayacak öğretmen ve öğretmen adaylarına, söz konusu nitelikleri kazandırmayı amaçlamaktadır. Kitabın omurgasını daha önce yayınlanan *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi / Yapılandırmacı Bir Yaklaşım* (Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2006, 2007) adlı eser oluşturmaktadır. Sözü edilen eserde yer alan hayat bilgisi öğretimi ile ilgili bölümler çıkarılmış; bir bölüm yeniden yazılmış; yeni bir bölüm oluşturulmuştur. Son haliyle kitap 3 kısım, 14 bölümden oluşmaktadır.

Kısım 1’de kavram, içerik ve program yönünden sosyal bilgiler öğretimi, Kısım 2’de Sosyal Bilgiler derslerinde öğrenme - öğretme süreci (kuramsal temeller, genel/özel öğretim yöntemleri ve eğitim teknolojisi), Kısım 3’te ise öğretimin planlanması ve değerlendirilmesi konularına dair bölümler bulunmaktadır. Bölümlerin oluşturulmasında, bilimsel ilkelere bağlı kalınmakla beraber, öğretmen ve öğretmen adaylarının alan öğretimine ilişkin temel ihtiyaçlarını karşılama öncelikli hedef olmuştur. Buna paralel olarak, gereksiz kuramsal ayrıntıdan kaçınılmış ve olabildiğince uygulamaya dönük örneklerle yer verilmiştir.

Hiç kuşkusuz, bilginin ömrünün bir kelebeğinki kadar kısa ve bilgiye erişimin de hiç olmadığı kadar hızlı olduğu günümüzde, bu kitap, öğretmen ve öğretmen adaylarının sosyal bilgiler öğretimine ilişkin tüm ihtiyaçlarını karşılama iddiasında değildir. Bu nedenle, bir “el kitabı” olarak nitelenebilecek eser, alana dair diğer kaynaklarla birlikte kullanıldığında daha yararlı olacaktır. Bunu gerçekleştiren öğretmenler, Bilgi Çağı insanı olarak yetiştirmeleri beklenen öğrencilerine *öğrenmeyi öğrenmede* model olabileceklerdir.

Bu kitabın oluşturulmasında pek çok kimsenin emeği vardır. Bunların başında elbette bölüm yazarları gelmektedir. Bu nedenle, öncelikle Yard. Doç. Dr. İsmail Acun, Doç. Dr. Hamza Akengin, Doç. Dr. Bahri Ata, Yard. Doç. Dr. Z. Nurdan Baysal, Doç. Dr. İsmail H. Demircioğlu, Doç. Dr. Ahmet Doğanay, Doç. Dr. Mehmet Gültekin, Doç. Dr. Yücel Kabapınar, Prof. Dr. Tuğba Yanpar, Prof. Dr. Şefik Yaşar, Prof. Dr. Selma Yel ve Doç. Dr. Kaya YILMAZ’a teşekkür ediyorum. Editasyona katkıda bulunan araştırma görevlileri Hıdır Karaduman, Gül Tuncel ve Ahmet Katılmış’a, görsel malzemeyi sağlamamdaki samimi ve dostça katkılarından dolayı Özel Bilfen Koşuyolu İlköğretim Okulu Müdürü Sn. Gülten ERDEN’e teşekkürü bir borç biliyorum. Nihayet bu kitabın tüm oluşum evrelerini benimle yaşamak zorunda kalan, daha önceki çalışmalarında olduğu gibi yine zamanlarını çaldığım eşim ve çocuklarıma ve nihayet Pegem Akademi Yayıncılık ailesine de teşekkürlerimi sunuyorum.

Kitabın çocuklarımızın daha iyi bir geleceğe kavuşmalarına katkıda bulunması dileğiyle...

Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK
Editör

BÖLÜMLER VE YAZARLARI

1. KISIM: SOSYAL BİLGİLER: KAVRAM, İÇERİK VE PROGRAM

1. Bölüm	Prof. Dr. Cemil Öztürk	<i>Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi</i>
2. Bölüm	Doç. Dr. Bahri Ata	<i>Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi</i>

2. KISIM: ÖĞRENME VE ÖĞRETME

3. Bölüm	Prof. Dr. Tuğba Yanpar	<i>Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi</i>
4. Bölüm	Prof. Dr. Şefik Yaşar	<i>Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi</i>
	Doç. Dr. Mehmet Gültekin	<i>Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi</i>
5. Bölüm	Prof. Dr. Selma Yel	<i>Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi</i>
6. Bölüm	Doç. Dr. Ahmet Doğanay	<i>Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi</i>
7. Bölüm	Doç. Dr. İsmail H. Demircioğlu	<i>Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi</i>
	Doç. Dr. Hamza Akengin	<i>Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi</i>
8. Bölüm	Doç. Dr. Ahmet Doğanay	<i>Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi</i>
9. Bölüm	Yard. Doç. Dr. Z. Nurdan Baysal	<i>Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi</i>
	Doç. Dr. Yücel Kabapınar	<i>Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi</i>
	Prof. Dr. Cemil Öztürk	<i>Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi</i>
10. Bölüm	Prof. Dr. Şefik Yaşar	<i>Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi</i>
	Doç. Dr. Mehmet Gültekin	<i>Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi</i>
11. Bölüm	Yard. Doç. Dr. İsmail Acun	<i>Uşak Üniversitesi Uşak Eğitim Fakültesi</i>
12. Bölüm	Doç. Dr. Yücel Kabapınar	<i>Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi</i>

3. KISIM: PLANLAMA VE DEĞERLENDİRME

13. Bölüm	Prof. Dr. Şefik Yaşar	<i>Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi</i>
14. Bölüm	Doç. Dr. Kaya Yılmaz	<i>Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi</i>

İÇİNDEKİLER

Önsöz	iii
Bölümler ve Yazarları	v
İçindekiler.....	vi

1. BÖLÜM SOSYAL BİLGİLER: TOPLUMSAL YAŞAMA DİSİPLİNLERARASI BİR BAKIŞ

(ss: 1-31)

Giriş	2
Sosyal Bilgilerin Tanımı	3
Sosyal Bilgiler Öğretimine Farklı Yaklaşımlar.....	4
Sosyal Bilgiler Öğretiminin Amaçları	7
Sosyal Bilgilerde İçerik: Kapsam ve Yapı.....	13
Sosyal Bilgiler ve Sosyal Bilimler.....	18
Sosyal Bilgiler Geleneği	23
Özet.....	28
Kaynakça	30

2. BÖLÜM SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI

(ss: 33-47)

Giriş	34
Programın Vizyonu	34
Programın Temel Yaklaşımı.....	35
Programın Yapısı	36
Özet.....	45
Kaynakça	47

3. BÖLÜM ETKİLİ VE ANLAMLI ÖĞRENME İÇİN KURAMSAL YAKLAŞIMLAR VE YAPILANDIRMACILIK

(ss: 51-76)

Giriş	52
Öğrenme Kuramları	52
Yapılandırmacılık	54

Temel Öğrenme İlkeleri.....	70
Özet.....	72
Kaynakça	74

4. BÖLÜM

ANLAMLI ÖĞRENME İÇİN ETKİLİ ÖĞRETİM STRATEJİLERİ

(ss: 77-109)

Giriş	78
Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullanılan Belli Başlı Stratejiler	78
Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullanılan Belli Başlı Yöntem ve Teknikler	88
Özet	105
Kaynakça	109

5. BÖLÜM

KAVRAM GELİŞTİRME VE ÖĞRETİMİ

(ss: 111-143)

Giriş	112
Kavramsal Çerçeve	112
Kavram Geliştirmenin Alt Yapısı: Verileri Yorumlama, Karşılaştırma ve Sınıflama.....	118
Kavram Geliştirmenin Öğretimi.....	121
Genelleme ve Öğretimi	136
Özet.....	141
Kaynakça	143

6. BÖLÜM

ETKİN VATANDAŞLIK İÇİN DÜŞÜNME BECERİLERİNİN ÖĞRETİMİ

(ss: 145-185)

Giriş	146
Niçin Düşünme Becerileri?.....	146
Düşünmenin Anlamı ve Boyutları.....	148
Düşünme Beceri ve Süreçlerinin Öğretimi.....	155
Özet.....	181
Kaynakça	183

7. BÖLÜM
ZAMAN VE MEKÂN İLİŞKİN BECERİLERİN ÖĞRETİMİ
(ss: 187-224)

Giriş	188
Zaman, Kronoloji, Değişim ve Sürekliliği Algılama	188
Mekânı Algılama	203
Gözlem Becerisi	216
Kaynakça	223

8. BÖLÜM
DEĞERLER EĞİTİMİ
(ss: 225-256)

Giriş	226
Temel Kavramlar	228
Değerleri Niçin Öğretmeliyiz?	229
Hangi Değerleri Öğretmeliyiz?	231
Değerler Ne Zaman, Nerede ve Kim Tarafından Kazandırılmalıdır?	233
Değerlerin Eğitiminde Temel Süreç ve İlkeler	234
Değer Eğitimi Yaklaşımları	236
Değerlerin Eğitiminde Gizil Güç: Örtük Program	251
Özet	252
Kaynakça	254

9. BÖLÜM
EĞİTİMDE YENİ YÖNELİMLER VE SOSYAL BİLGİLER
ÖĞRETİMİ
(ss: 257-307)

Giriş	258
Projeye Dayalı Öğrenme	258
Ötekinin Penceresinden Duruma Bakmanın Aracı ve Bir Öğretim	
Yöntemi Olarak Empati	284
Çoklu Zekâ Kuramı	294
Kaynakça	304

10. BÖLÜM
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE ARAÇ GEREÇ KULLANIMI
(ss: 309-342)

Giriş	310
Yapılandırmacı Öğretme-Öğrenme Süreci ve Araç-Gereç Kullanımı	310

Öğretimde Araç-Gereç Kullanmanın Yeri ve Önemi	312
Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullanılabilecek Araç-Gereçler	314
Öğretim Araç-Gereçlerinin Seçiminde ve Kullanımında Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar	335
Sosyal Bilgilerde Araç-Gereçlerin Etkili Kullanımı.....	337
Özet.....	338
Kaynakça	341

11. BÖLÜM

BİLGİSAYAR DESTEKLİ ÖĞRETİM UYGULAMALARI

(ss: 343-365)

Giriş	344
Bilgi ve İletişim Teknolojileri ve Bilgisayar Destekli Öğretim.....	344
Öğrenme/Öğretme İçin Yazılımlar: Seçimi ve Etkin Kullanımı	351
Yapılandırmacılık Çerçevesinde İnternet'in Etkin Kullanımı	355
İnternet Ortamında Etkileşim	357
Sonuç	359
Kaynakça	364

12. BÖLÜM

YENİ ÖĞRENME ANLAYIŞININ IŞIĞINDA SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARI

(ss: 367-401)

Giriş	368
Ders Kitapları Neden Önemlidir?.....	368
Öğrenme Anlayışları Açısından Eski ve Yeni Sosyal Bilgiler Ders Kitapları..	370
Öğretim Programları Açısından Eski ve Yeni Sosyal Bilgiler Ders Kitapları .	372
Eski ve Yeni Sosyal Bilgiler Ders Kitapları: Değişimi Anlamak	376
Ders Kitabının Tamamlayıcısı Olarak Öğrenci Çalışma Kitabı	387
Zihinlerdeki Nedenlerin Niçinlerin Yanıt Anahtarı Olarak Öğretmen Kılavuz Kitabı.....	391
Özet.....	395
Kaynakça	400

13. BÖLÜM
ETKİLİ VE ANLAMLI ÖĞRENME İÇİN YOL HARİTASI
OLUŞTURMA: ÖĞRETİMİ PLANLAMA

(ss: 405-430)

Giriş	406
Öğretim Etkinliklerini Planlamanın Önemi	406
Öğretimin Planlanmasında Gereksinim Duyulan Bilgiler.....	407
Planlama Türleri	409
Öğretim Ünitelerinin Planlanması	411
Türkiye’de Öğretimde Kullanılan Planlar	414
Bir Ders Planının Yeterliliğinin Sınanması	421
Örnek Ders Planı	422
Örnek Etkinlik Kartları ve Çalışma Yaprakları	424
Özet.....	428
Kaynakça	430

14. BÖLÜM
SOSYAL BİLGİLER DERSLERİNDE ÖLÇME VE
DEĞERLENDİRME

(ss: 431-515)

Giriş	432
Ölçme ve Değerlendirme	433
Değerlendirme Türleri	435
Değerlendirme Aşamaları.....	441
Değerlendirme Yöntemleri.....	444
Alternatif Değerlendirme Yöntemleri.....	468
Ürün Dosyası (Portfolyo).....	483
Anekdotsal Kayıtlar	488
Tutum Ölçümü.....	491
Ölçmede Geçerlik ve Güvenirlik	498
Özet.....	504
Kaynakça	514

KISIM 1
SOSYAL BİLGİLER:
KAVRAM, İÇERİK
VE PROGRAM

1. BÖLÜM

SOSYAL BİLGİLER: TOPLUMSAL YAŞAMA DİSİPLİNLERARASI BİR BAKIŞ

Cemil ÖZTÜRK

*“Sosyal bilgiler sosyal olan şeyleri çalışmaktır.”
John Dewey*

Kazanımlar

Bu bölümün sonunda aşağıdaki kazanımları edinmiş olmanız beklenmektedir:

- *Bir öğretim alanı olarak sosyal bilgilerin tanımını yapma ve amaçlarını kavrama.*
- *Sosyal bilgiler öğretim programının doğasını ve içeriğini açıklama.*
- *Dünyada sosyal bilgiler geleneğinin oluşumunu açıklama.*
- *Günümüzde etkili vatandaşlık eğitimi için sosyal bilgiler öğretiminin oynayacağı rolü kavrama ve yorumlama.*

İçindekiler

- *Giriş*
- *Sosyal Bilgilerin Tanımı*
- *Sosyal Bilgiler Öğretimine Farklı Yaklaşımlar*
- *Sosyal Bilgiler Öğretiminin Amaçları*
- *Sosyal Bilgilerde İçerik: Kapsam ve Düzen*
- *Sosyal Bilgiler ve Sosyal Bilimler*
- *Sosyal Bilgiler Geleneği*
- *Özet*
- *Kaynakça*

Düşünme Zamanı

Bu bölümü okumaya başlamadan önce şu sorular üzerine düşününüz.

- *İşlediğiniz konulara göre ilköğretim okulunda gördüğünüz Sosyal Bilgiler dersini nasıl tanımlarsın? O sırada bu ders senin için önemli/faydalı mıydı? Sonraki yıllarda öğrendiklerinin ne kadarını kullanabildin? Niçin?*
- *Daha iyi bir Türkiye ve dünya için sosyal bilgiler öğretimi nasıl olmalıdır?*

GİRİŞ

Uzun yıllardan beri karmaşık ve kaotik hale gelen sorunlar, her geçen gün artan bir biçimde, dünyanın sosyal yapısını zorlamaktadır. Herhangi bir gazeteye göz attığımızda ya da bir haber bültenine kulak verdiğimizde her an kitlesel açlık, dinî veya etnik gruplar arası çatışmalar, ahlâkî konular üzerine yapılan hoşgöründen yoksun tartışmalar vb. ile yüz yüze geliriz. Bu umutsuz ve ürkütücü görüntü, toplumu psikolojik ve fizyolojik bakımdan olumsuz olarak etkilemekte, insanların performansını düşürmektedir. Demokratik ülkelerde insanlar, bu tür gelişmelere yönelik tepkilerini seçimlerde göstermekte, bunların önüne geçemeyen iktidarları değiştirmektedir. Fakat bu tip olayların halk üzerindeki olumsuz etkileri, seçimlerde gösterilen demokratik tepkilerle sınırlı kalmamaktadır. Diğer birçok etkiden belki de en önemlisi, halkın söz konusu olayları önlemekte yetersiz kalan ülkenin temel kurumlarına olan güvenini kaybetmesidir. Benzer bir güven kaybına kendisi de uğramasına rağmen eğitim, çoğu ülkede hâlâ içine düşülen sosyal çıkmazdan kurtulmanın en önemli aracı olarak görülmeye devam etmektedir. Örneğin, Savage ve Amstrong (1996)'un belirttiği gibi, şaşırtıcı bir biçimde ABD'de insanlar, yöneltilen tüm eleştirilere rağmen okulları toplumu değiştirebilecek asıl kurumlar olarak görmeye devam etmektedir. Benzer bir saptamayı, Türkiye için de yapmak mümkündür. Eğitim alanında gözlemlenen pek çok yetersizliğe rağmen halk, ülkenin aydınlık geleceği için eğitime bel bağlamayı sürdürmektedir.

Böylesine ciddî bir rol yüklenen okulların programlarında Sosyal Bilgiler dersi, ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü Sosyal Bilgiler, doğrudan vatandaşlık eğitimi üzerine odaklanmış tek ders olma özelliğine sahiptir. Bu bölümde, öğretmen adayları ve öğretmenler için, sosyal bilgiler alanı ve öğretimini tanımlamaya yönelik kuramsal bir çerçeve oluşturulacaktır.

SOSYAL BİLGİLERİN TANIMI

Sosyal bilgiler alanı yıllar boyu birbiriyle çelişen tanımlardan, işlev örtüşmesi ve felsefi karmaşadan olumsuz etkilenmiştir (Wesley, 1978). Bu nedenle sosyal bilgiler eğitimcilerinin, öğretim boyutunu irdelemeye başlamadan önce, alanın kavramsal ve felsefi boyutlarını iyi kavramış olmaları gerekir.

“Sosyal bilgiler nedir?” XX. yüzyıl boyunca bu soruya birbirinden farklı pek çok yanıt verilmiştir. Ders okullarda on yıllardır verilmekle beraber, sosyal bilgiler öğretiminin amaç, içerik ve yönteminin ne olduğu ya da olması gerektiği konusunda uzun süre bir uzlaşma sağlanamamıştır. İlk kez 1970 yılında Barth ve Shermis üzerinde geniş mutabakat sağlanan bir tanım yapmayı başarmış (Wesley, 1978) ise de, sosyal bilgiler eğitimcileri Soğuk Savaş’ın sona erişine kadar alana kimi farklılıklar gösteren yeni tanımlar getirmeye devam etmiştir. Aşağıda XX. yüzyılın ikinci yarısında yapılan sosyal bilgiler tanımlarından bazı örnekler verilmiştir:

- “Sosyal bilgiler pedagojik amaçlarla basitleştirilmiş sosyal bilimlerdir.” (Wesley, 1950’den akt.: Shug ve Beery, 1987: 7).
- “Sosyal bilgiler vatandaşlık eğitimi amacıyla sosyal bilimler ve beşerî bilimlerin kaynaştırılmasıdır” (Barr ve diğ., 1978: 18).
- “Sosyal bilgiler özellikle vatandaşlık eğitimiyle ilgilidir. Demokraside vatandaşlık eğitimi birbiriyle ilişkili fakat biraz birbirinden farklı iki kısımdan meydana gelmiştir: Birincisi sosyalizasyon, ikincisi karşı sosyalizasyon” (Engle ve Ochoa, 1988’den akt. Martorella, 1998: 6. Bu iki kavram için bak. Doğanay, 2005: 20).
- “Sosyal bilgiler, kritik sosyal konularda vatandaşlık becerilerinin uygulanması amacıyla, sosyal ve beşerî bilimler kavramlarının disiplinlerarası bir yaklaşımla kaynaştırılmasıdır” (Barth, 1991: 7).

Sosyal bilgiler program anlayışının anavatanı olan ABD’de yukarıdakilere benzer birçok farklı tanımlama denemesinde bulunulmuştur. Bununla beraber Michaelis (1985) ve Shug ve Beery (1987) gibi uzmanlar, mevcut karmaşayı ortadan kaldırmaya herhangi bir katkısı olmayacağını düşünüp, sosyal bilgilere ilişkin yeni bir tanımlama girişiminde bulunmak yerine, mevcut tanımları listelemeyi tercih etmiştir. Nihayet ABD’de, profesyonel sosyal bilgiler eğitimcilerinin üyesi olduğu Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi [NCSS], 1992 yılında sosyal bilgiler tanımıyla ilgili tartışmalara bir son vermek amacıyla alana kapsamlı bir tanım getirmiştir. Bu tarihten itibaren sosyal bilgiler uzmanları tarafından

üzerinde uzlaşa sağlanan ve temel referans kabul edilen bu tanım şöyledir (Savage ve Armstrong, 1996: 9):

“Sosyal bilgiler, sosyal ve beşerî bilimleri vatandaşlık yeterliklerini geliştirmek amacıyla kaynaştıran bir çalışma alanıdır. Okul programı içinde Sosyal Bilgiler, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyaset bilimi, psikoloji, din ve sosyolojinin yanı sıra beşerî bilimler, matematik ve doğa bilimlerden kendine mal ettiği içerik üzerinde sistematik ve eşgüdümlü bir çalışma sağlar. Sosyal Bilgilerin öncelikli amacı, karşılıklı olarak birbirine bağlı bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumda, genç insanlara bilgiye dayalı ve mantıklı karar alabilme yeteneklerini geliştirmede yardımcı olmaktır.”

NCSS tarafından kabul edilen bu tanım ABD’de adeta “resmî” bir nitelik kazanmıştır. Bu, büyük ölçüde, NCSS’nin ülkedeki sosyal bilgiler eğitimcilerinin büyük bir çoğunluğunu temsil etmesi ve program standartlarını belirleme yetkisine sahip olması ile de ilgili olabilir. Gerçekten de kamuoyuna duyurulduğu günden beri alanla ilgili tüm yayınlarda bu tanım temel alınmıştır (örnek olarak bak. Savage ve Armstrong, 1996: 9; Sunal ve Haas, 2002: 10; Michaelis ve Garcia, 1996: 2; Welton ve Mallan, 1999: 8; ayrıca bak. Doğanay, 2005: 19). “İşe yarar” bir tanımlama yaptığını öne süren Martorella (1998) da NCSS tarafından belirtilen özelliklere vurgu yapmaktan öte gidememiştir.

Ülkemizde sosyal bilgiler öğretimi üzerinde çalışan Erden (tarihsiz), Sönmez (1997) ve Doğanay (2005) da alanı farklı şekillerde tanımlamışlardır. Gerek yabancı gerekse Türk bilim adamlarının yaptıkları tanımlar göz önünde bulundurularak sosyal bilgileri şöyle tanımlayabiliriz:

“Sosyal bilgiler, hemen her bakımdan değişen ülke ve dünya koşullarında bilgiye dayalı karar alıp problem çözebilen etkin vatandaşlar yetiştirmek amacıyla sosyal ve beşerî bilimlerden aldığı bilgi ve yöntemleri kaynaştırarak kullanan bir öğretim programıdır.”

Sosyal bilgilerin tanımıyla ilgili açıklamalara son verirken, bu kavramın sosyal yetenek yahut sosyal eğitim ile karıştırılmaması gerektiğini de hatırlatmak gerekir. *Sosyal yetenek*, hem okul içinde hem de okul dışında gerçekleştirilen grup etkinlikleriyle uğraşabilme becerisidir. *Sosyal eğitim* ise okulda, ailede, ibadethane ve diğer kurumlarda meydana gelebilir. Sosyal bilgiler bu ikisine de katkı sağlamakla beraber onlardan farklıdır (Michaelis, 1985).

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNE FAKLI YAKLAŞIMLAR

Uzun yıllardan beri alanın uzmanları, sosyal bilgiler öğretiminin temel amacının vatandaşlık eğitimi olduğunda uzlaşmalarına karşın, onu yorumlamada ve

uygulamada farklı yaklaşımlara sahip olmuşlardır (Naylor ve Diem, 1987). Burada bu tanımların en fazla kabul gören üçü ele alınacaktır.

Sosyal Bilgiler Öğretiminde Üç Gelenek

Sosyal bilgiler öğretimine ilişkin farklı yaklaşımlar, ilk kez 1970 yılında Barth ve Shermis tarafından NCSS'in yayın organı *Social Education*'da yayınlanan bir makalede sınıflandırılmıştır. Bu sınıflama sistemi, Barth ve Shermis'in 1977'de Barr ile birlikte yazdıkları *The Nature of the Social Studies* [Sosyal Bilgilerin Doğası] adlı kitapta geniş olarak açıklanmıştır (Wesley, 1978). Barr, Barth ve Shermis sosyal bilgiler öğretimini yönlendiren belli başlı yaklaşım ya da gelenekleri şu üç kategoride toplamıştır: (a) kültürel mirasın aktarımı olarak sosyal bilgiler öğretimi, (b) sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler öğretimi ve (c) yansıtıcı araştırma olarak sosyal bilgiler öğretimi (Barr ve diğ., 1978). Bu üç yaklaşım aşağıda özetlenmiştir (Barr ve diğ., 1977, 1978; Naylor ve Diem, 1987; Chapin ve Messick, 1999; Doğanay, 2005).

Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi

Vatandaşlık aktarımı, sosyal bilgiler öğretimindeki en eski ve yaygın yaklaşımdır. Genel amaç, toplumun temel kurum, değer ve inançlarının öğretilerini telkin ederek, mevcut durumun devamını sağlamaktır. Barr ve arkadaşlarına (1978) göre bu yaklaşımın amacı, kültürel devamlılığı garanti edecek yeni nesiller yetiştirmektir. İçerik, yetişkinler tarafından belirlenir. Geçmiş öğrenme, geçmiş ve geleneklerle gurur duyma, sorumluluk alma, uygun tutum ve davranışlar sergileme ve otoriteye bağlılık, gerçekleştirilmek istenen hedefler arasındadır. Öğretmen merkezli yöntemlerin kullanılmasını öngörür.

Sosyal Bilim Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi

Buna karşılık, sosyal bilim olarak sosyal bilgiler öğretimi, sosyal bilimlere ait bilgi, beceri ve değerlerin kazanılmasının etkili vatandaşlık için en iyi hazırlık olduğu varsayımına dayanır. Bu yaklaşıma göre öğrenciler, sosyal bilimlerin yapısı (onların temel kavramları, genellemeleri ve kuramları) ile bilgi toplama ve yorumlama süreçlerini öğrenmelidir. Bu nedenle sosyal bilimciler tarafından tanımlanan önemli bulgular, bakış açıları ve sorunlar, sosyal bilgiler programlarının içeriğini oluşturur. Bu özellikleri taşıyan öğretme – öğrenme süreçleri, öğrencilerin karmaşık ve çoğu kez iç içe girmiş dünyalarında karşılaşacakları sorunlarla başa çıkabilmeleri için gerekli bilgi, beceri ve değerler ile donanmalarını sağlar.

Yansıtıcı Araştırma Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi

Bu yaklaşım John Dewey'in düşüncelerine dayanmaktadır. Birincil amacı, öğrencilerin problem çözme ve karar alma becerilerini öğrenip uygulamalarını sağlamaktır. Buna paralel olarak, öğrencilerin bireysel ve kamusal problemleri tanımlayıp analiz edebilecekleri ve bunlara yönelik bilgiye dayalı kararlar alabilecekleri öğrenme – öğretme süreçlerine ağırlık vermektedir. Önceden belirlenmiş ve mutlaka uygulanması gereken bir içerik söz konusu değildir. Yapılacak etkinliklerin öğrencileri doğrudan ilgilendiren, etkileyen ve kaygılandıran güncel konu ve sorunlara odaklanması istenir. Benzerlik ve statükonun vurgulanmasına karşın, öğrencilerde sağlıklı bir şüpheciliğin, yaygın/egemen inançlar, değerler, politikalar ve uygulamaları inceleme – araştırma becerisinin gelişmesini öngörür. Bu yaklaşımın temel yöntemi, araştırma – incelemedir.

Öğretmen Olarak Bir Yaklaşım Geliştirme

Barr ve arkadaşları (1977) sosyal bilgiler öğretimine ilişkin bu üç yaklaşımın amaç, içerik ve yöntem bakımından temel özelliklerini özetlemişlerdir (bak. Tablo 1.1). Onlar, büyük kabul gören bu sınıflama sistemi ile sosyal bilgiler öğretiminin doğası üzerine düşünmeyi sistematikleştirmeye yarayacak kullanışlı bir kavramsal çerçeve oluşturmuştur. Bununla beraber, sosyal bilgiler uzmanlarından bazıları bu sınıflamayı, sosyal bilgilerin doğasını açıklamak için yeterli bulmayarak, yukarıda sözü edilen üç kategoriye ek olarak başka yaklaşımlar da önermişlerdir (Naylor ve Diem, 1987; Chapin ve Messick, 1999). Örneğin 1977'de Engle, 1980'de Nelson ve Michealis bu üç yaklaşıma sırasıyla şu iki kategoriye eklemiştir: “bilgiye dayalı sosyal eleştiri” ve “bireysel gelişme” (Martorella, 1998; Chapin ve Messick, 1999). Öte taraftan Brubaker, Simon ve Williams da 1977'de beşli bir kategorileştirme yapmışlardır. Onların ilk üç kategorisi de Barr ve arkadaşlarınınki ile aynıdır. Farklı olarak “öğrenci merkezli gelenekte sosyal bilgiler” ve “sosyo – politik girişim olarak sosyal bilgiler” (bak. Naylor ve Diem, 1987) kategorilerini önermişlerdir.

Gerek Barr ve arkadaşlarının belirlediği üç yaklaşım, gerekse diğerleri öğretmenlerin ödünsüz bir biçimde izlemeleri gereken yol haritaları değildir. Çünkü kimi zaman bu yaklaşımlar amaç, içerik ve yöntem olarak örtüşebilirler. Örneğin, sosyal eleştiri yaklaşımına dayalı öğrenme – öğretme, yansıtıcı araştırma – incelemenin önermelerini de kapsayabilir (Martorella, 1998). Dolayısıyla öğretmenler, Sosyal Bilgiler derslerini tasarlarken, bir teknisyenden farklı olarak, başkalarının çizdiği planları uygulamaktan daha fazlasını yapmalıdır. Bu bağlamda, izlediği eğitim felsefesini göz önünde bulundurup, neyi, nasıl ve niçin öğreteceğini sorguladıktan sonra, yukarıdaki yaklaşımlardan birini kulla-

nabilir; farklı bir konuyu işlerken bunları kaynaştırıp kendine özgü bir yaklaşım oluşturabilir ya da birden fazlasını uygulamaya taşıyabilir.

Tablo 1.1: Üç Sosyal Bilgiler Öğretim Geleneği

	<i>Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi</i>	<i>Sosyal Bilim Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi</i>	<i>Yansıtıcı Araştırma Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi</i>
Amaç	Vatandaşlık en iyi, doğru değerlerin karar almak için bir çerçeve olarak telkin edilmesiyle geliştirilir.	Vatandaşlık en iyi, sosyal bilim kavram, süreç ve problemlerinin egemenliğine dayalı olarak karar verirken geliştirilir.	Vatandaşlık en iyi, vatandaşların karar verirken ve problem çözerken ihtiyaç duyduğu bilgilerin elde edildiği bir araştırma süreci kullanılarak geliştirilir.
Yöntem	Aktarım: Kavram ve değerlerin ders kitabı kullanma, ezberleme, aktarım, soru – cevap ve yapılandırılmış sorun çözme gibi tekniklerle aktarımı.	Buluş: Sosyal bilimlerden her birinin kendine özgü bilgi toplama ve kanıtlama yöntemi vardır. Öğrenciler bu yöntemleri keşfetmeli ve uygulamalıdır.	Yansıtıcı Araştırma / İnceleme: Karar verme, sorunları tanımlamayı ve iyi anlayarak çatışmaları çözmeyi hedefleyen bir yansıtıcı inceleme sürecinde oluşturulur ve öğrenilir.
İçerik	İçerik öğretmen tarafından yorumlanan bir otorite tarafından seçilir ve inanç, değer ve tutumları gösterme işlevine sahiptir.	Doğru içerik hem ayrı ayrı hem de bütünleşmiş sosyal bilimlere ait yapı, kavram, sorun ve süreçlerdir.	İçerik öğrenciler tarafından seçilen sorunları biçimlendiren birey vatandaşın ilgi ve ihtiyaçlarının dayandığı değerlerin analizini içerir. Böylelikle sorunlar, yansıtıcı için içeriği oluşturur.

Kaynak: Barr ve diğ. 1977; Naylor ve Diem, 1987; Chapin ve Messick, 1999. Ayrıca bak. Doğanay, 2005.

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNİN AMAÇLARI

Sosyal bilgiler öğretiminin temel amaçları, geleceğin etkin yurttaşlarında *karar verme ve problem çözme* becerilerinin geliştirilmesidir (Barth, 1991; Barth ve Demirtaş, 1997). Her zaman öğretmenler, bu becerileri nasıl gerçekleştireceklerine dair farklı görüşlere sahip olmuştur. NCSS, bu konuda bir uzlaşma sağ-

lamak amacıyla 1970 yılında yayınladığı öğretim kılavuzunda sosyal bilgiler öğretimi için şu dört amacı önermiştir: (a) insanın geçmiş, bugün ve gelecekteki durumu hakkında *bilgi edinme* becerisini geliştirme; (b) *bilgiyi işleme* için gerekli becerileri kazandırma; (c) *inanç ve değerleri yorumlama* becerisini geliştirme; (d) vatandaş olarak aktif *sosyal katılım* için bilgiyi uygulama (Barth, 1991: 8). Bu amaçlar, o günden beri, gerek sosyal bilgilerde program geliştirme çalışmalarında, gerekse alan uzmanlarının oluşturduğu literatürde (örnek olarak bak. Barth, 1991; Michaelis, 1985; Michaelis ve Garcia, 1996; Barh ve Demirtaş, 1997) üzerinde uzlaşılan amaçlar olmuştur. Tüm ülkelerin vatandaşlık eğitimine uyarlanabilirliklerinden dolayı bunlar, evrensel amaçlar olarak değerlendirilebilir. Doğal olarak, bu amaçların ülkelere özgü yorumları/yansımaları farklı olacaktır. Bu farklı yorumlar ulusal amaçları meydana getirmektedir.

Evrensel Amaçlar

Evrensel amaçlar, yukarıda vurgulandığı gibi, (i) bilgi, (ii) beceri, (iii) tutum/değer ve (iv) sosyal katılıma ilişkin olanlar olmak üzere dört grupta toplanabilir (bak. Michaelis, 1985; Michaelis ve Garcia, 1996).

Bilgiye İlişkin Amaçlar

Çoğulcu bir toplumda vatandaşların ihtiyaç duyduğu bilgi, sosyal ve beşerî bilimlerle diğer bilimlerden, güncel olayların gözlemlenmesinden, birey ve toplumun ihtiyaçlarının analizinden elde edilir. Bilgiye dair amaçların gerçekleştirilmesinde sosyal bilgiler öğretimi şu konuları ele alır:

- Tarihî, ahlâkî, kültürel, coğrafi, ekonomik ve sosyo-politik yetkinlik,
- Ulusal kimlik, anayasal miras, vatandaşlık değerleri, haklar ve sorumluluklar,
- Geçmişten bugüne, farklı zaman ve mekânlarda insanların istek ve ihtiyaçlarının nasıl karşılandığı ve nasıl bağımsız hale geldikleri,
- Yerel ve ulusal tarih, coğrafya ve yönetim sistemi,
- İnsanlar ve onların sosyal ve fizikî çevreleriyle ilişkileri, çevrelerini nasıl düzenledikleri, bunu yaparken uyarladıkları ve değiştirdikleri,
- Hükümet, eğitim, iletişim, ulaşım, üretim, aile yaşamı, din gibi sosyal kurumlar ve sosyal görevler,
- Dünya bölgeleri, onların kültürleri, tarihi, coğrafyası, uygarlığa katkıları, ekonomik ve siyasal sistemleri, diğer bölgelerle ilişkileri,

- Farklı ahlâkî ve dinî inançlar ve bunların insan yaşamı üzerindeki etkileri,
- İnsanların düşünce, duygu ve isteklerinin yansımaları olarak sanat, edebiyat, mitoloji, değerler ve idealler.

Beceriye İlişkin Amaçlar

Sosyal bilgiler öğretimi, etkili demokratik vatandaşlık için gerekli olan çalışma, düşünme ve kişiler arası – grup becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda aşağıdaki hedefler/konular üzerinde odaklanır:

Çalışma Becerileri

- Ders kitapları, başvuru eserleri, kütüphaneler, görsel – işitsel ve toplumsal kaynaklarda bulunan bilgiyi bulma, toplama, yorumlama, değerlendirme, düzenleme ve raporlaştırma,
- Gözlemlenme, dinleme, okuma, not tutma, taslak çıkarma, özetleme, iletişim kurma,
- Bilgisayar, video ve diğer elektronik aletler, görsel – işitsel araçlar vb. kullanma,
- Haritaları, küreleri, grafikleri, çizimleri, diyagramları, tabloları, zaman şeritlerini, karikatürleri, şekilleri vb. yorumlama.

Düşünme Becerileri

- Önyargıları, basmakalıp örnekleri, propagandaları, varsayımları ve düşünceleri ortaya çıkarma, inceleme, zanları ve değerleri tanımlama,
- Eleştirel ve yaratıcı düşünme, problem çözme, karar verme, üst düzey kavrama, analiz etme, sentez ve genelleme gibi süreçleri uygulama.

Kişiler Arası ve Grup Becerileri

- Takım, komite ve etkinlik grubu gibi büyük ve küçük gruplarda çalışma,
- Başkalarına saygı gösterme, onların duygu ve ihtiyaçlarına karşı duyarlı olma,
- Grup planlaması, tartışma, değerlendirme, rol alma, problem çözme ve karar verme ile meşgul olma,

- Lider ve takipçiler olarak roller alma, grup standartları ve kararlarının oluşumuna katılma, uygulamada görev alma.

Değerlere İlişkin Beceriler

Sosyal bilgiler öğretimi demokratik vatandaşlığa sıkı bir biçimde bağlı vatandaşlarda bazı tutum ve değerleri geliştirmeyi amaçlar. Bu çerçevede aşağıdaki hedefler/konular üzerine odaklanır:

- Başka insanlara, grup ve kültürlere, etnik, ırkî ve diğer farklılıklara karşı olumlu tutum sahibi olma/geliştirme,
- Adalet, eşitlik, otorite, katılım, gerçeklik, vatanseverlik gibi birleştirici değerlere, özgürlük, farklılık, mahremiyet, hak edilen süreç, mal ve insan hakları gibi bireysel ve kamusal değerlere bağlı olma,
- Anayasal güvenceleri, demokratik değer ve davranışları, farklı grupların kültürümüze olan katkılarını, toplumumuz ve diğer toplumlarda bulunan sosyal, ekonomik ve siyasal kurumların görevlerini takdir etme,
- Uzlaşmazlıkları analiz ederken ve adalet, eşitlik ve demokratik değerlerde yargıya varırken değer verme sürecini kullanma,
- İnsan ilişkilerinde sorumluluk, işbirliği, başkaları için endişelenme, açık fikirlilik ve yaratıcılığın önemini bilme.

Sosyal Katılıma İlişkin Amaçlar

Bireylerde bilgi, beceri ve değerlere ilişkin donanımın oluşturulması, etkin bir toplumsal katılımı gerçekleştirmek içindir. Böyle bir katılım için bazı kişisel, grup etkileşimi ve sosyal/siyasal becerilerin geliştirilmesi gerekir. Bu çerçevede sosyal bilgiler öğretimi aşağıdaki hedefler/konular üzerine odaklanır:

- Farklı inanç ve kültürlere, ihtiyaçlara, duygulara, sorunlara, başkalarının hedeflerine, birey ve grupların sorumluluklarına, hak ve özgürlüklerin çiğnenmesine karşı duyarlılık gösterme; basmakalıp düşünceleri, önyargıları ve bağnazlığı ortadan kaldırmanın gerekliliğine karşı hassas olma,
- Grup çalışmaları planlamada, karar vermede, harekete geçmede, uyuşmazlıkları çözmeye, ihtilafı konuları incelemeye, lider ve takipçi olarak hizmet vermede, ikna ve arabuluculuk yöntemlerini kullanmada oluşturmacı/yapıcı grup etkileşimi kurma,